

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до самостійної роботи з дисципліни

«УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

Нормативність усного та писемного професійного спілкування
(для здобувачів вищої освіти заочного відділення спеціальностей
071 Облік і оподаткування, 072 Фінанси, банківська справа)

3 семестр

Укладачі О.О. Пустоварова, О.А. Карловас

м. Київ 2024

УДК 81'362

Методичні вказівки до самостійної роботи з дисципліни «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ» (для здобувачів вищої освіти заочного відділення спеціальностей 071 Облік і оподаткування, 072 Фінанси, банківська справа) 3 семестр / Укладачі О.О. Пустоварова, О.А. Карловас - Київ: Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2024. - 44с.

Методичні вказівки містять вимоги до мови ділових паперів, правила дотримання стилістичних, лексичних, та орфоепічних норм. Перш за все він призначений для тих, хто бажає засвоїти правила ведення документації державною мовою.

© СНУ ім. В. Даля, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП

1. Поняття національної та літературної мови.	5
2. Культура мови і мовлення. Наголос.	8
3. Поняття милозвучності української мови. Принципи українського правопису.	14
Правопис префіксів	17
Правопис м'якого знака	19
Чергування голосних фонем	20
Чергування приголосних	22
Спрощення в групах приголосних	23
Правила подвоєння та подовження приголосних для позначення збігу однакових приголосних	24
Подвоєння приголосних в українських та іншомовних термінах	26
Написання складних слів-термінів	28
4. Спілкування як інструмент професійної діяльності. Культура усного і писемного фахового спілкування	30
Загальнонаукова, міжгалузєва і вузькоспеціальна термінологія	
5. Теоретичні питання до заліку	35
6. Тестові завдання для самоперевірки	36
7. Завдання контрольної роботи	40
Список рекомендованої літератури	41

ВСТУП

Мета курсу підвищення рівня загальномовної підготовки, мовної грамотності, комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти, практичне оволодіння ними основами офіційно ділового, наукового, розмовно офіційного стилів української мови, що забезпечить професійне спілкування на належному мовному рівні.

Метою самостійної роботи з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» є вироблення вміння працювати з програмним матеріалом, літературними джерелами, визначати важливі питання відповідних тем дисципліни. Це робота студентів, яка планується та виконується за завданнями і при методичному керівництві викладача, але без його безпосередньої участі. Дана розробка містить методичні рекомендації до виконання завдань, що виносяться на самостійне опрацювання, перелік питань для самоконтролю, завдання контрольної роботи, список рекомендованої літератури.

.

Змістовий модуль 1.

Поняття національної та літературної мови. Мова професійного спілкування як функціональний різновид української літературної мови.

Мовні норми. Мовне законодавство та мовна політика в Україні.

«Мова народу – це його дух, і дух народу – це його мова»

В. фон Гумбольдт.

Українська мова належить до індоєвропейської сім'ї мов та східної групи слов'янських мов.

Усі слов'янські мови поділяють на західнослов'янські (польська, словацька, чеська та лужицькі мови); *південнослов'янські* (сербська, хорватська, македонська, болгарська, словенська) та *східнослов'янські* (російська, українська, білоруська).

Вперше українська мова була прирівняна до рівня літературної мови в кінці XVIII століття у 1798 році.

З точки зору лексики найближчою до української мови є білоруська (84% спільної лексики), потім польська (70%), словацька (68%), і лише на четвертому місці — російська (62%). Якщо ж говорити про фонетичні та граматичні риси, то найбільше спільних рис в української з верхньолужицькою та білоруською (29 спільних рис), нижньолужицькою (27 рис), чеською та словацькою (23). З російською мовою таких спільних рис лише 11.

Від інших слов'янських мов українська відрізняється такими особливостями:

- Голосна **є** не пом'якшує попередніх приголосних (*теплий, небо, село*);
- відбувається чергування **о-е-і** (*вечір-вечора-ввечері, шість-шести, рік-року*);
- на місці праслов'янського **Ъ** (ять) виникла буква **і** (*ліс, дід*);

- шиплячі, губні та **р** в кінці слів тверді (*Об, звір, сім, вір*), а **ц** – м'який (*криниця, пшениця, хлопець*);
- приголосний **л** у дієсловах минулого часу змінився на **в** (*говорив, знав*);
- чергування **г–з, к–ц, х–с** (*нога – на нозі, вухо – у вусі, рука – в руці*);
- збереження давніх закінчень **-ою(-ею)** (*рукою, душею*) в О.в. та **-ові (-еві)** у Д.в. – (*директорові, синові, Андрієві*);
- наявність стягнених форм у прикметниках (*мала, мале, малі*);
- збереження інфінітива на **-ти** (*читати, вчити*);
- наявність **Кл.в.** (*батьку, мамо, брате*).

Питання походження української мови й досі є предметом особливої уваги науковців. Існує **дві концепції походження української мови**. Згідно з *першою* (версія російського вченого О. Шахматова) українська мова виникла після розпаду давньоруської мови у XIV ст. Це - ідеологічна теорія «спільної колиски», тобто походження російської, білоруської й української мов з єдиного джерела давньоруської мови, а трьох братніх народів - з єдиної держави Київська Русь.

Друга концепція (І. Огієнко, М. Грушевський, Ю. Шевельов, В. Німчук, В. Русанівський) полягає в тому, що ніякої «спільноруської», «спільносхіднослов'янської» мови не було, а українська, російська та білоруська мови, як і інші слов'янські мови формувалися самостійно. Безпосереднім джерелом української мови є праслов'янська мова, розпад якої датується V – VII ст. Отже, з цього часу формується протоукраїнська мова (VII – XI ст.), потім староукраїнська мова (XII – XIV ст.), середньоукраїнська (XIV – XVII) та нова українська (XVIII – XIX ст.).

Теорію «спільної колиски» не поділяють і деякі російські вчені. Наприклад, *Ф. Буслаєв*, дослідивши лексику і фразеологію «Слова о полку Ігоревім» (12 ст.) та інші писемні пам'ятки Київської Русі, зробив висновок, що українська мова древніша за російську і ці пам'ятки ближчі саме до нашої мови.

Національна мова- це мова, що є засобом усного й письмового спілкування нації. Поняття *національна мова* охоплює всі мовні засоби спілкування людей: літературну мову, територіальні й соціальні діалекти, просторіччя.

Національна українська мова – це мова українського народу, української нації, яка об'єднує літературну форму загальнонародної мови, її територіальні та соціальні діалекти. Національна мова – це тип національного мислення, тип національної культури, філософії, психології, що може реалізовуватися у різноманітних варіантах мовної, мовленнєвої та національної діяльності. Національна мова об'єднує людей більше, ніж класова, партійна приналежність, етнічне походження. Ось чому на відміну від літературної, національна мова не може оперувати поняттями єдиної уніфікованої норми. Для сформованої політичної нації територіальні або соціальні особливості мови є свідченням широти й багатства спільної національної культури. Національну мову як вічну духовну цінність не можна підганяти під категорію «державної», «офіційної» мови, що знаходиться у сфері поточної матеріальної політики.

Літературна мова - це унормована, загальноприйнята форма національної мови. Вона не протиставляється національній мові, бо, узагальнюючи засоби виразності загальнонародної мови і будучи найвищим досягненням культури мовлення народу, відіграє у складі національної провідну роль, виступає важливим чинником консолідації нації. Вона обслуговує всі сфери життя і діяльності суспільства.

Літературна мова характеризується такими найголовнішими ознаками:

- унормованість;
- стандартність;
- наддіалектність;
- поліфункціональність;
- стилістична диференціація;
- наявність усної і писемної форм вираження.

Мова професійного спілкування (професійна мова) - це функціональний різновид української літературної мови, яким послуговуються представники певної галузі виробництва, професії, роду занять.

Отже, **фахова мова** - це сукупність усіх мовних засобів, якими послуговуються у професійно обмеженій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері. Особливості її зумовлюють мета, ситуація професійного спілкування, особистісні риси комуніканта і реципієнта (мовна компетенція, вік, освіта, рівень інтелектуального розвитку). Залежно від ситуації і мети спілкування доречно й правильно добираються різноманітні мовні засоби висловлення думки: лексичні, граматичні, фразеологічні тощо.

Поняття "професійна мова" охоплює три функціональні різновиди літературної мови - офіційно-діловий, науковий, розмовний.

Культура мови і культура мовлення

Культура мови - це насамперед уміння правильно говорити й писати.

Культура мови - галузь мовознавства, що займається утвердженням (кодифікацією) норм на всіх мовних рівнях. Використовуючи відомості історії української літературної мови, граматики, лексикології, словотвору, стилістики, культура мови виробляє наукові критерії в оцінюванні мовних явищ, виявляє тенденції розвитку мовної системи, проводить цілеспрямовану мовну політику, сприяє втіленню норм у мовну практику.

Культура мови – це ще й загальноприйнятий мовленнєвий етикет.

Культура мови має *регулювальну функцію*, адже пропагує нормативність, забезпечує стабільність, рівновагу мови, хоча водночас живить її, оновлює. Вона діє між літературною мовою і діалектами, народнорозмовною, між усною і писемною формами.

Культура мови невіддільна від практичної стилістики, яка досліджує і визначає оптимальність вибору тих чи інших мовних одиниць залежно від мети і ситуації мовлення.

Культура мовлення - передбачає дотримання мовних норм вимови, наголосу, слововживання і побудови висловів, точність, ясність, чистоту, логічну стрункість, багатство і доречність мовлення, а також дотримання правил мовленнєвого етикету.

Культура мовлення – це:

- наука, що вивчає рівень дотримання усталених літературних норм;
- володіння нормами усної та писемної літературної мови;
- уміння використовувати виражальні засоби та мовний етикет відповідно до мети, змісту й умов спілкування.

Виділяють такі основні аспекти вияву культури мовлення:

- нормативність (дотримання усіх правил усного і писемного мовлення);
- адекватність (точність висловлювань, ясність і зрозумілість мовлення);
- естетичність (використання експресивно-стилістичних засобів мови, які роблять мовлення багатим і виразним);
- поліфункціональність (забезпечення застосування мови у різних сферах життєдіяльності).

Орфоепія стосується насамперед усної форми мовлення, тобто вона вчить, як вимовляти ті чи інші звуки в певних фонетичних позиціях, сполученнях з іншими звуками, у граматичних формах, групах слів чи окремих словах. Крім норм вимови окремих звуків, звукосполучень, словоформ, орфоепія встановлює правильне наголошування. Вивчення правильної вимови спрямовується на подолання вимовних помилок, що підвищує загальну культуру українського літературного мовлення. Порушення норм вважається відхиленням від правильної літературної вимови, тобто орфоепічною помилкою. Орфоепічна помилка полягає в неправильному наголошенні слів, неправильній вимові звуків у слові.

НАГОЛОС

Наголосом називають вимову певного складу з більшою силою голосу. Наголос в українській мові вільний і рухомий.

Приклад:

Гора́ (одн.) — го́ри (множ.), ла́стівка (одн.) — ласті́вкі (множ.), гарбу́з — гарбу́за (Р. в.), сі́рнік — сі́рника́ (Р. в.).

Якщо виникають сумніви щодо місця **наголосу** в слові, потрібно звертатися до орфоепічного або орфографічного словника, проте можна виділити деякі принципи наголошування слів.

Іменник(однина)

В іменниках із префіксами *ви-* та *по-* наголос падає переважно на префікс.

Ві́няток, ві́падок, ві́рубка, ві́брик, ві́скочка, ві́долинок, по́значка, по́зичка, по́смішка, по́каз,

але іменники, утворені від дієслів, є винятками: вимóва, видавни́цтво, вирóщування, постачáння, пора́да, повáга.

Іменники із суфіксом *-ин(а)* в однині (зі значенням місця, простору, території та абстрактних понять) мають наголос на закінченні: *шири́на, густи́на, глиби́на, площина́, кривизна́, старовина́ (але горóдина, полони́на, рівни́на).*

Географічні назви на *-щин-, -чин-* мають наголос на корені твірного слова: *Терно́пільщина, Хмельни́ччина, Херсо́нщина, Слобожа́нщина, Доне́ччина, Ві́нниччина (але Галичина́).*

Іменники в родовому відмінку однини (кого?чого?) мають наголос переважно на закінченні: *ві́л — вола́, кінь — коня́, рука́ — руки́, кума́ — куми́, вода́ — води́, (але рі́к — ро́ку, бі́к — бо́ку, ялі́на — ялі́ни, мо́ре — мо́ря).*

У віддієслівних іменниках середнього роду на *-ання*, у яких більше двох складів, наголошений суфікс: *писа́ти — писа́ння, чита́ти — чита́ння, зада́ти — завда́ння (але зна́ти — знання́, зобов'язáти — зобов'язання́).*

У складних іменниках сполучний голосний є наголошеним: *літо́пис, руко́пис, гурто́житок, живо́пис, машино́пис, чорно́зем (але листопа́д, снігопа́д, лісосте́п, землемі́р).*

Похідні форми від слова *нена́висть* мають наголос на другому складі: *нена́висть, нена́видіти, нена́висний (але ненаві́сництво, ненаві́сницький).*

Слова іншомовного походження зберігають наголос мови-джерела.

Мене́джер, ма́ркетинг; бюлете́нь, жалюзі́, парте́р, лу́па; фо́льга, фо́рзац; ла́те, піце́рія, травесті́я; де-ю́ре, експе́рт, кварта́л; симетрі́я, агроно́мія, некроло́г, до́гмат, ерети́к, псевдоні́м, фено́мен; піала́.

Іменник (множина)

Іменники в множині мають наголос переважно на закінченні.

Міст — мості́, кавун — кавуни́, молодéць — молодці́, пісня — пісні́, думка — думкі́ (але пі́вень — пі́вні, коза́ — ко́зи, хло́пець — хло́пці, небо́га — небо́ги, весло́ — ве́сла, сестра́ — се́стри).

Прикметник

Більшість двоскладових прикметників має наголос на закінченні.

Гіркíй, тонкі́й, нові́й, тісні́й, вузькі́й, котрі́й, легкі́й (але бо́сий, ко́сий, клáсний, зру́чний).

Завжди наголошеним є зменшувально-пестливий суфікс *-еньк-*: *товсте́нький, смачне́нький, леге́нький, біле́нький, м'яке́нький, тоне́нький.*

Числівник

Наголос є переважно однаковим у групах подібних слів:

числівники на *-надцять*: *одина́дцять, двана́дцять, тринáдцять, чотирна́дцять* тощо;

числівники на *-десят*: *п'ятдеся́т, шістдеся́т, сімдеся́т, вісімдеся́т* тощо.

Дієслово

У дієсловах наголошують переважно закінчення: *роблю́, кажу́, пишу́, ходжу́, бережу́, веду́ (але ра́джу, сма́жу, літа́ю, допомага́ю).*

Двоскладові дієслова у формі інфінітива (і всі похідні від них) мають наголос на останньому складі: *нести́* — *принести́*, *віднести́*, *занести́*, *внести́*, *піднести́*, *вести́*, *везти́* тощо.

Дієслова минулого часу однини жіночого роду мають наголос переважно на закінченні: *узяла́*, *знайшла́*, *вела́*, *продала́* (*але співа́ла*, *малюва́ла*, *ходи́ла*, *моли́лася*).

У дієсловах доконаного виду з префіксом *ви-* наголос падає переважно на префікс: *ві́йти*, *ві́писати*, *ві́кликати*, *ві́скочити*, *ві́ховати*, *ві́найти*, *ві́знати*.

У дієсловах недоконаного виду з префіксом *ви-* наголос падає переважно на основу: *вихо́дити*, *випі́сувати*, *виклика́ти*, *виска́кувати*, *вихо́вувати*, *винахо́дити*, *визнава́ти*.

У дієслівних закінченнях *-емо*, *-имо*, *-ете*, *-ите* наголошуємо останній :

У прислівниках *вісоко*, *шіроко*, *глібоко*, *разом* наголос падає на перший склад. багатоскладових словах (переважно складних) ставиться, крім основного, побічний (додатковий) наголос. Зазвичай він передує основному: *чоти́риповерхо́вий*, *бага́толі́кий*, *до́вготрива́лий*, *рі́зноба́рвний*, *дво́ядерний*, *чи́стокро́вний*.

Перелік слів, наголошування яких треба запам'ятати:

А *агронОмія*, *Аркушик*, *асиметрІя*

Б *багаторазОвий*, *безпринципний*, *бЕшкет*, *благовіст*, *близький*, *болотИстий*, *борОдавка*, *босОнїж*, *буришинОвий*, *бюлетЕнь*.

В *ваги* (у множині), *вантажівка*, *вІсіти*, *вІтратя*, *вишИваний*, *вІдгомін*, *вІдомість* (список), *вІдомість* (повідомлення, дані, популярність), *вІрші*, *віршовИй*, *вітчИм*.

Г *гальмО*, *гальма*, *глядАч*, *горошИна*, *граблІ*, *гуртОжиток*

Д *данИна*, *дАно*, *децимЕтр*, *дЕщиця*, *джерелО*, *дичАвіти*, *добовИй*, *добУток*, *довІдник*, *дОнька*, *дочкА*, *дрОва*.

Е *експЕрт*

Є *єретИк*

Ж жалюзІ

*З завчасУ, ЗАгадка, заіржАвілий, заіржАвіти, закінчИти, ЗАкладка (у книзі),
ЗАкрутка, замІжня, ЗАпонка, заробІток, ЗАставка, ЗАстібка, застОпорити,
звІсока, здАлека, зобразИти, зОзла, зрАння, зрУчний, зубОжіння*

І інДУстрія

*К КАмбала, кИшка, кіломЕтр, кінчИти, кОлесо, кОлія, кОпчений
(дієприкметник), копчЕний (прикметник), корИсний, кОсий, котрИЙ, крицЕвий,
крОїти, кропивА, кулінАрія, кУрятина*

Л лАте, літОпис, лЮстро

М МАБУть, магістЕрський, МАркетинг, мерЕжа, металУргія, мілімЕтр

Н напІй, НАскрізний, НАчинка, нІздря, новИЙ

*О обіцЯнка, обрАння, обрУч (іменник), одинАдцять, одноразОвий, озНАка, Олень,
оптОвий, осетЕр, отАман, Оцет*

*П павИч, партЕр, пЕкарський, перЕкис, перелЯк, перЕпад, перЕпис, піАЛА,
пІдданий (дієприкметник), пІддАний (іменник, істота), пІдлітковий, пізнАння,
пітнИЙ, піцЕрія, пОдруга, пОзначка, пОмилка, помІщик, помОвчати, понЯття,
порядкОвий, посерЕдині, привезтИ, прИморозок, прИчпІ, прОділ, псевдонІм*

*Р рАзом, рЕміль (пояс), рЕшето, рИнковий, рівнИна, роздрібнИЙ, рОзпірка,
руслО*

*С сантимЕтр, свЕрдрло, серЕдина, сЕча, симетрІя, слИна,
солонІнка, стовідсОтковий*

Т текстовИЙ, течІЯ, тисОвий, тім'янИЙ, травестІя, тризУб,

У український, уподОбання, урочИстий, усерЕдині

Ф фаховИЙ, фенОмен, фОльга, фОрзац

Ц цАрина, цемЕнт, цЕнтнер, ціннИк

Ч чарівнИЙ, черговИЙ

Ш шляхопровІд, шовкОвий, шофЕр

Щ щЕлепа, щИпці, щодобовИЙ

Я ярмаркОвий

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Розкрийте зміст поняття «мова». Назвіть функції мови.
2. У чому відмінність понять «мова» і «мовлення»?
3. Розкрийте поняття «національна українська мова» .
4. Розкрийте поняття «літературна мова», назвіть її основні ознаки. Що таке мовна норма? На яких рівнях мови вона проявляється?
5. Які комунікативні ознаки культури мовлення вам відомі?
6. Що регулюють орфоепічні норми? Наведіть приклад, який би доводив історичний і змінний характер мовної норми на рівні орфоепії.

Поняття милозвучності української мови

Милозвучність – це здатність мови до мелодійного, гармонійного звучання.

Побутує думка, що українська мова – одна з наймилозвучніших у світі. Досягається це насамперед завдяки евфонії.

Евфонія (милозвучність) – це уникання складного для вимови нагромадження звуків.

Милозвучності української мови сприяє чергування окремих голосних і приголосних звуків, спрощення в групах приголосних, рухливе інтонування та наголошування, використання паралельних форм слів тощо.

Милозвучність мовлення забезпечується також варіантами елементів, що чергуються:

прийменників (у – в, з – зі – із, над – наді, під – піді, перед – переді, від — од);

Чергування у – в

Примітка: о — це умовне позначення голосного звуку; п — літера, яка передає на письмі приголосний звук.

Правило	Приклад
---------	---------

<i>n y n</i>	<i>запис у щоденнику, відомий учений, торт уже привезли, віддам усе</i>
<i>У n ...</i>	<i>У князя була донька — прекрасна Настасія (Ю. Винничук).</i>
<i>n, o y в, ф, св, тв, хв, сф, зв тощ о</i>	<i>приїхав у Львів, зайшли у фое, відомі у сфері ракетобудування, виступ у твоєму місті</i>
<i>о в n, n в о</i>	<i>тренування в залі, дім в Олешках</i>
<i>В о ...</i>	<i>В обіймах з радістю журба, Одна летить, друга спиня... (Олександр Олесь)</i>
<i>о в о</i>	<i>відпочивали в Анталії, бички в олії</i>
<i>, : ; — ... у n, якщо ж наступне слово починається на голосний, пишемо в.</i>	<i>Я посіяла слово, розумне й метке, уночі засвітила думки (Х. Алчевська). Щастя — в усьому, що нас оточує.</i>

Запам'ятайте! У пишемо перед приголосними в, ф і сполуками св, хв, тв, рв, цв, льв, дв, гв, сф, зв: *Відомий львівський філософ, звичайно, хвалить свій твір.*

Чергування сполучників (і – й)

Чергування і — й

Правило	Приклад
<i>І n ...</i>	<i>І де взяли ці хвили сніжно-білі? (Олександр Олесь)</i>
<i>n і n</i>	<i>густий і лапятий сніг</i>
<i>о, n і я, ю, є, ї, й</i>	<i>покликали і його, поверхня і ядро</i>
<i>, ; : — ... і n</i>	<i>Гостей походило до лиха — І то у будень, серед дня!</i>

	(Олександр Олесь)
о й п	шевці й ткачі, далеко йти
о й о	охайно й обережно

Увага!

Немає чергування при зіставленні понять: *дні і ночі, батьки і діти.*

часток (*би – б, же – ж*);

префіксів (*від- – віді-, над- – наді-, об- – обі-, під- – піді-, в- – у-*);

постфіксів (*-ся – -сь*);

початкових та кінцевих звуків у словах (*ужити – вжити, іти – йти, знову – знов*). Такі форми одного слова називаються фонетичними синонімами. Уживання того чи іншого варіанта визначається його звуковим оточенням.

ПРИНЦИПИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

В українській орфографії визначають такі принципи правопису: фонетичний, морфологічний, історичний та смисловий.

За фонетичним принципом («як чуємо, так і пишемо») позначають: усі наголошені голосні: *радість, доня, ручка, півень, день, лист;*

префікс **с-** перед кореневими *к, п, т, ф, х*: *скрикнути, сплюснути, стримати, сформувати, схопити;*

групи приголосних, що утворилися внаслідок спрощення: *виїзний, корисний, тиждень, бризнути;*

групи приголосних [ств], [цтв], [зтв] і суфікси **-ськ-**, **-цьк-**, **-зьк-**, що утворилися внаслідок додавання суфіксів до основ: *козак — козацтво, убогий — убозтво, Рига — ризький;*

чергування приголосних: *книжка — у книжці, нога — на нозі — ніжка, вухо — на вусі — вушко.*

Правопис префіксів

1. В українській мові префікс **з-** на письмі й у вимові переходить в **с-** перед **к, п, т, ф, х** (кафе “Птах”): зробити, спитати, зшити, сфотографувати. Якщо корінь слова починається двома чи більше приголосними, префікс **з-** переходить у **зі-**: *зібрати, зіскочити*.

2. У префіксах **роз-, без-, воз-, через-** завжди пишеться **з**: розсипати, розпитати, безсистемний, безшумний, вознесіння, черезсідельник.

3. У префіксах **від-, між-, над-, під-, перед-, понад-** кінцевий дзвінкий приголосний ніколи не змінюється: *відкрити, надписати, передплатити, понадплановий*.

4. Префікс **при-** вживається лише в трьох словах: *прірва, прізвище, прізвисько*.

5. Префікс **пре-** вживається для вираження найвищого вияву ознаки: *предобрий, прекрасний, премудрий*.

6. Префікс **при-** вживається переважно в дієсловах і означає наближення, приєднання, неповноту дії: *прибігти, приборкати, присісти*.

У якому рядку допущено орфографічну помилку?

А. Згрупувати, згаснути, здогадатися, змазати, змарнувати.

Б. Скрутити, стерти, схвилювати, скінчити, створити.

В. Спинити, зчепити, скинути, сфотографувати, зносити.

Г. Схилити, ствердити, спутати, сплющити, списати.

Д. Збирати, збити, склепати, зпекти, звернути.

АПОСТРОФ позначає тверду роздільну вимову букв **я, ю, є, ї** та попередньої твердої приголосної.

АПОСТРОФ ПИШЕТЬСЯ:

а) після приголосних **б, п, в, м, ф**, якщо перед ними немає іншої кореневої приголосної, крім **р**: *м'ята, дев'ять, торф'яний*;

б) після твердого **р**: *бур'ян, міжгір'я, кур'єр, пір'я*;

в) після префіксів та першої частини складних слів, які закінчуються на твердий приголосний: *з'єднатися, об'єм, ад'ютант, кон'юнктура, двох'ярусний, пів'яблука, пів'юрти*;

г) у слові *Лук'ян* та похідних від нього;

д) у словах іншомовного походження апостроф пишеться після приголосних б, п, в, м, ф, ж, ч, ш, г, к, х та р: *б'єф, п'єса, інтерв'ю, прем'єр, ф'ючерс, миш'як*.

АПРОСТРОФ НЕ ПИШЕТЬСЯ:

а) після б, п, в, м, ф, якщо перед ними є інший кореневий приголосний, крім р: *свято, тьмянний, цвах*;

б) після м'якого р: *моря, буря*;

в) перед йо: *серйозний, курйоз*.

У якому рядку всі слова слід писати з апострофом?

А. Черв-як, верхів-я, зарум-янити, Захар-їн, тьм-яний.

Б. Бур-янець, бур-як, міжгір-я, довір-я, об-їзд.

В. Голуб-я, п-ядь, м-ясо, дит-ясла, св-ятковий.

Г. Матір-ю, роз-яснити, об-єднати, Св-ятослав, р-яст.

Д. Сузір-я, з-юрмити, роз-ятрити, ін-єкція, п-єдестал.

У якому рядку всі слова слід писати з апострофом?

А. Пір-їна, Лук-ян, черв-як, мавп-ячий, б-язь.

Б. Верф-ю, сузір-я, торф-яний, духм-яний, зв-язківець.

В. Ін-єкція, п-єдистал, миш-як, верб-я, об-єкт.

Г. З-єднати, під-язичний, дит-ясла, б-юро, моркв-яний.

Д. Монтеск-є, Руж-є, кур-єр, ф-юзеляж, р-юкзак.

ПРАВОПИС М'ЯКОГО ЗНАКА

М'ЯКИЙ ЗНАК ПИШЕТЬСЯ:

- а) після м'яких приголосних д, т, з, с, ц, л, н у кінці слова та складу: *вісь, день, мідь, паморозь, близько*;
- б) після м'яких приголосних в середині складу перед о: *сьогодні, сьомий, льон, дьоготь*;
- в) після м'якого л перед наступним приголосним: *сільський, їдальня, ковальський*;
- г) у суфіксах -ськ-, -зьк-, -цьк- *український, козацький, ризький*;
- д) у дієсловах на -ться: *сміється, одягається, готується*.

М'ЯКИЙ ЗНАК НЕ ПИШЕТЬСЯ:

- а) після **б, п, в, м, ф**: *степ, верф, поставте*;
ж, ч, ш, щ: *ніж, ріж, дощ, пишеш*;
- г, к, х, р**: *мак, ріг, мох, гіркий, кобзар, але: Горький*;
- б) після н перед ж, ч, ш, щ та перед суфіксами -ськ(ий), -ств(о): *інженер, інший, закінчити, менший, селянський, громадянство*.
Але: бриньчати, доньчин, неньчин, бренькіт, донька, нянька;
- в) після м'яких приголосних, крім л, якщо за ними йдуть інші м'які приголосні:
радість, майбутнє.
Але: різьбяр, тьмяний і похідні від них.

У якому рядку всі слова слід писати з *ь*?

- А. Пал..ці, рибал..ці, кіл..це, ручен..ка, батен..ко.
- Б. Тіл..ки, кин..те, їдален.., пісен.., бал..ці.
- В. Ган..ба, л..он, д..оготь, т..охкати, близ..ко.
- Г. Донец..кий, поліс..кий, кін.., Натал..чин, гал..ці.
- Д. Тр..ома, дяд..ко, бат..ко, робит..ся, смієш..ся.

У якому рядку всі слова слід писати з *ь*?

- А. Дяд..ко, пис..мо, емал.., памороз.., рибал..чин.
- Б. Постат.., близький, бояз..кий, тон..кий, вуз..ко.
- В. В'юн..кий, джерел..це, кружал..це, Ковал..чук, палац...
- Г. Палец.., Хар..ків, сім..сот, с..огодні, утр..ох.
- Д. Одес..кий, брин..чати, стан..те, тр..ома, дз..об.

У якому рядку всі слова пишуться з буквосполученням *ьо*?

- А. Л..н, л..довик, тр..ох, л..отчик, Мурав..в.
- Б. Син..го, кол..ру, сер..зно, бад..рий, с..годні.
- В. Вол..вий, лиц..вий, пол..вий, га..вий, ма..ріти.
- Г. Ді..вий, нижн..го, с..мого, с..рбати, т..хкати.
- Д. Верхн..го, л..х, тін..вий, д..готь, л..дяник.

У якому рядку всі слова пишуться з *ь*?

- А. Нанівец.., котит..ся, дніровс..кий, болгар..ський, уманський.
- Б. Вихован..ці, стіл..ці, бан..щик; зачісці, рибал..ці.
- В. Брун..ці, шпил..ці, няньці, лял..ці, хустин..ці.
- Г. Рибон..ці, хат..ці, сон..ця, бул..йон, міл..йон.
- Д. Різ..бяр, нен..чин, виховател..чин, порт..єра, їдал..ня.

Чергування голосних фонем

Під час змінювання і творення слів може відбуватися чергування *о, є* з *і*.

Воно відбувається:

- а) у закритому складі: *чоло* — *чільний*, *женитися* — *жінка*, *ременя* — *ремінь*, *семи* — *сім*, *Києва* — *Київ*;

б) у відкритому складі, якщо в наступному складі є суфікси *-ок, -ець*: *двері прозивати — прізвище*;

в) перед подвоєнням приголосних: *ворота — підворіття, речі — річчю, промені — проміння, мести — сміття*;

г) у коренях дієслів перед наступним складом із суфіксом *-а-* або *-ува*: *берегти — зберігати, викоренити — викорінювати, зачепити — зачіпати, чекати — очікувати*.

Але чергування **о, є з і** в закритому складі не відбувається: а) якщо **о, е** випадні або вставні: *сон — сну, вогонь — вогню, садок — садка, пісок — піску, день — дня, квітець — квітня; вікно — вікон, сосна — сосон, весна — весен, дно — ден; а також у словах: льон — льону, мох — моху*;

у групах **-оро-, -єре-, -оло-, -еле-, -ор-, -єр-, -ов-**: *берег, перед, солод, розколов, молот, зелень, борг, верх, чверть, шовк (винятки: дорога — доріг, сторона — сторін, борона — борін, корова — корів, порога — поріг, смороду — сморід, береза — беріз, болото — боліт та ін.)*;

в) під наголосом у словотвірних частинах **-вод, -воз, -нос, -роб, -лов**: *діловод, паровоз, медонос, хлібороб, риболов*;

Але в частинах **-хід, -гін, -ріг** чергування відбувається: *теплохід, пішохід, водогін, коногін*;

у книжних словах: *потоп, закон, вирок, народ, прапор, завод*, а також за традицією в деяких прізвищах: *Боровиковський, Котляревський, Глібов (але: Голованівський, Желехівський, Миньківський, Щоголів тощо)*;

г) в іншомовних словах: *атом, вагон, метеор, шофер, студент, Лондон, Вашингтон, Дон Кіхот, Бетховен, Ростов (і ростовський), Тургенєв (і тургенєвський), Ботев (БотевСЬКий)*.

У прикметниках після твердих приголосних вживається суфікс **-ов**: *зимовий, службовий, судовий, мостовий, кварцовий» Іванова, братова*.

Після м'яких та шиплячих якщо наголос падає на закінчення, також виступає суфікс **-ов**: *польовий, тіньовий, осьовий, дійовий, сторожовий*;

якщо наголос падає на основу, то вживається суфікс **-ев-(-єв-)**: *травневий, кінцевий, алюмінієвий, спаржевий, взуттєвий (і взуттьовий), Василева, Мусієва, Дорошева, лікарєва (пор. лікаря).*

Під час творення нових слів та їх форм певних змін зазнають деякі приголосні. Ці зміни відтворюються і на письмі

1. Перед суфіксами -ськ(ий), -ств(о) змінюються приголосні г, к, х, ж, ч, ш, з, с, ц:

а) х, ш, с + -ськ(ий), -ств(о) = -ськ(ий), -ств(о): *птаx – птахівництво, товариш – товариство;* б) г, ж, з + -ськ(ий), -ств(о) = -зьк(ий), -зтв(о): *Париж – паризький, Острог - Острозький;*

в) к, ч, ц + -ськ(ий), -ств(о) = -цьк(ий), -цтв(о): *будівник – бідівництво, викладач – викладацький.*

Увага! У деяких прикметниках, утворених від іменників іншомовного походження, приголосні [г], [к], [х], [ш] перед суфіксами -ськ(ий), -ств(о) не змінюються: *казаx – казахський, Перемишль – перемишльський, баски – баскський, тюрк – тюркський.*

2. При творенні іменників із суфіксом -ин(а) змінюються: а) групи приголосних -цьк- – на -чч-: *козацький – козаччина, донецький – Донеччина (але: галицький – Галичина);*

б) групи приголосних -ськ-, -ск-, -сок- на -щ-: *полтавський – Полтавщина, віск – вощина, пісок – піщина.*

При творенні форми вищого ступеня прикметників та прислівників за допомогою суфікса -ш- приголосні [г], [ж], [з] змінюються на [жч], а приголосний -с- – на [шч] (орф. щ): *дорогий – дорожчий, дужий – дужчий, високий – вищий; але: легкий – легший (легше).*

Прикметники із суфіксом -ськ- утворюються від усіх іменників у рядку

А адвокат, Калуш, гагауз

Б Карпати, матрос, чех

В Овруч, Бахмач, латиш

Г казах, черкес, Прага

Д студент, інгуш, Париж

Правильно написано всі похідні слова в рядку

А Запоріжжя - запоріжський, чех - чеський, Черкаси - черкаський

Б Прага - пражський, козак - козацький, Овруч - овруцький

В Рига - ризький, узбек - узбецький, Воронеж - воронезький

Г Париж - парижський, латиш - латиський, Буг - бузький

Д Кавказ - кавкаський, турок - турецький, Збараж - збараський

Спрощення в групах приголосних

При словотворенні в українській мові часто виникає збіг кількох приголосних звуків, що утруднює їх вимову. У процесі мовлення відбувається спрощення, тобто один із приголосних випадає. У переважній кількості слів спрощення приголосних засвідчується орфографічно.

У сучасній українській мові спрощення відбувається в таких групах приголосних:

ждн - жн - тиждень — тижневий,

здн – зн - проїзд — проїзний,

стл – сл - щастя — щасливий,

стн – сн - честь — чесний

Винятки: *кістлявий, шістнадцять, зап'ястний, пестливий, хвастливий, хворостняк.*

Увага! Спрощення не відбувається у словах іншомовного походження: *студентський, аванпостний, баластний, нацистський тощо.*

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Що означають терміни "державна мова", "офіційна мова"?
2. Дайте визначення поняття "мовний стиль". Назвіть стилі української мови.
3. Назвіть різновиди офіційно ділового стилю. Яка сфера їх використання?

У якому рядку в усіх словах відбулося спрощення приголосних?

- А. Тріснути, тижневик, контрастний, пестливий, улесливий.
- Б. Рідкісний, ненависний, комендантський, якісний, захисний.
- В. Форпостний, пісний, кількісний, баластний, обласний.
- Г. Шістсот, кістлявий, гігантський, студентський, чесний.
- Д. Улесливий, цілісний, серце, шелеснути, власний.

У якому рядку в усіх словах відбулося спрощення приголосних?

- А. Ненависний, пестливий, хвастнути, свиснути, тижневий.
- Б. Власний, безвізний, злісний, гігантський, кістлявий.
- В. Тріснути, пестливий, хворостняк, вискнути, писнути.
- Г. Рискнути, зап'ястний, хвастнути, провісник, шістнадцять.
- Д. Серце, шелеснути, гуснути, цілісний, радісний.

У якому рядку в усіх словах відбулося спрощення приголосних?

- А. Шістнадцять, чесний, рідкісний, ненависний, контрастний.
- Б. Обласний, рідкісний, свиснути, швидкісний, випускний.
- В. Якісний, цілісний, хвастливий, тижневий, усний.
- Г. Улесливий, щасливий, пізній, якісний, шелеснути.
- Д. Рискнути, вісник, гуснути, шелеснути, тріснути.

ПРАВИЛА ПОДВОЄННЯ ТА ПОДОВЖЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ ДЛЯ ПОЗНАЧЕННЯ ЗБИГУ ОДНАКОВИХ ПРИГОЛОСНИХ

Подвоєння приголосних відбувається:

1. Унаслідок збігу однакових приголосних:

- а) префікса й кореня: *беззмістовний, відданий*;
- б) кореня і суфікса: *корінний, законний, годинник*;
- в) двох суфіксів: *письменник, іменник*;
- г) основи дієслова й постфікса -ся: *розрісся, піднісся*;
- г) двох частин складноскороченого слова: *міськком (міський комітет), військкомат (військовий комісаріат), юннат (юний натураліст)*.

2. У наголошених прикметникових і прислівникових суфіксах **-є́нн-, -а́нн-**: *свяще́нний, непримире́нний, мерзе́нний, невблага́нно, стара́нно*.

Увага! В українській мові, подвоєння не відбувається в суфіксах дієприкметників: *нагороджений, сказаний, рублений*.

Приголосні **д, т, з, с, ц, л, н, ж, ч, ш** подовжуються (а на письмі позначаються двома літерами), коли вони стоять між голосними:

а) у деяких іменниках чоловічого та жіночого роду I відміни: *суддя, рілля, стаття (але: статей)*;

б) в іменниках середнього роду II відміни з кінцевим -а (графічно -я): *знання, життя, зілля, читання*. Подовження зберігається й у похідних прикметниках: *життєвий*;

в) в іменниках жіночого роду III відміни в орудному відмінку однини: *сіллю, заповіддю, міццю, ніччю*;

г) у деяких прислівниках: *навмання, спросоння, зрання, попідтинню, попідвіконню*.

Подовжується звук л в особових формах дієслова лити та похідних від нього дієсловах: *ллю, виллеш, наллю...*

Увага! Не подовжуються губні приголосні та р: *сім'я, любов'ю, матір'ю.*

Подвоєння приголосних в українських та іншомовних термінах

Явище подвоєння приголосних властиве всім мовам світу. При записуванні більшості загальних назв іншомовного походження українською мовою подвоєння не зберігається (*атестат, децесіонізм, саміт, хостес, нетинг, кристал, полета, мантиса, процес, тунель, бароко, лібрето*). В українській мові, як і в решті мов, подвоєння приголосних відбувається в таких випадках:

1. В іншомовних власних назвах (*Інна, Алла, Емма, Ніцца, Дакка, Мекка*) та в похідних від них (при записуванні таких слів потрібна певна ерудиція: *андоррський - бо Андорра, оттавський - бо Оттава, одісея - бо Одисей, руссоїзм - бо Руссо, голландський - бо Голландія, марокканський - бо Марокко, Геннадійович, Геннадіївна - бо Геннадій*).

2. В іншомовних термінах-винятках, які слід тільки запам'ятовувати: *тонна, ванна, панна, манна, нетто, брутто, вілла, мокко (сорт кави), тратта (переказний вексель), ретратта (зворотній переказний вексель), панно (живопис на стіні), пенні, аннали (літописи), мотто (девіз, епіграф), а секко.*

3. На межі частин складного слова:

-префікса і кореня (*беззаперечний, беззнаковий, віддати, наддалекий, переддипломний, піввідділу, піддон, переддекретний, роззосередити, співвласник, оббивальник транссибірський, ірраціональний, контрреволюція, сюрреалізм, арккосинус, арккотангенс*);

кореня і суфікса (*купонний, чинний, оцінний, турбінний, вагонний, фасонний, електронний, протонний, нейтронни, протонний*); основ (*бутиллітій, кротиллактон, аерофотограмметрия, амперовольтомметр, омметр*);

-двох частин складноскороченого слова (*спеціна, диппредставництво, спорттовари*).

У якому рядку всі слова пишуться з подвоєними приголосними?

- А. Угід..я, ворон..я, від..ати, щоден..о, впевнен..о.
- Б. Подорож..ю, тін..ю, ніс..я, пас..я, бадьоріст..ю.
- В. Без..убий, денний, хвилин..ий, роз..броїти, об..ігти.
- Г. Годин..икар, широчен..ий, числен..ий, щаст..я, насін..я.
- Д. Священ..ий, старан..ий, шален..ий, цін..ий, родин..ий.

У якому рядку всі слова пишуться з подвоєними приголосними?

- А. Незбагнен..ий, прикордон..ий, над..ністрянський, сон..ий, спален..ий.
- Б. Ускладнен..я, умовлян..я, вікон..иця, качен..я, століт..я.
- В. Облич..я, стат..я, вугіл..я, наріч..я, спросон..я, спересерд..я.
- Г. Намаган..я, Іл..я, Ал..а, Ін..а, терт..я.
- Д. Юн..ат, спів..ітчизник, туман..ість, розріс..я, від..аний.

У якому рядку в орудному відмінку всі слова пишуться з подвоєними приголосними?

- А. Повідь, міць, одіж, честь, молодість.
- Б. Сіль, тінь, піч, папороть, кров.
- В. Лань, дань, щедрість, подорож, ніч.
- Г. Річ, мідь, галузь, паморозь, вісь.
- Д. Скатерть, жовч, повінь, ніч, січ.

У якому рядку допущено орфографічну помилку?

- А. Вілла, комісія, бароко, голландець, група.
- Б. Брутто, Ясси, Діккенс, Руссо, нетто.
- В. Інтелігенція, імміграція, іррегулярний, Ніцца, ірреальний.
- Г. Контрреволюція, апарат, колектив, сума, панна.
- Д. Барикада, ірраціональний, манна, шасі, мадонна.

У якому рядку допущено орфографічну помилку?

- А. Акумуляція, белетристика, грип, ідилія, колектив.
- Б. Бонна, панна, тонна, пенні, вілла, мірра.
- В. Імміграція, ірраціональний, ірреальний, Джонні, Голандія.
- Г. Руссо, Торрічеллі, Шіллер, ванна, манна.
- Д. Марокканець, колектив, сума, апарат, Яффа

НАПИСАННЯ СКЛАДНИХ СЛІВ-ТЕРМІНІВ

Умовно складні слова можна поділити на дві групи: ті, що пишуться через дефіс, і ті, що пишуться разом.

Слова, що пишуться через дефіс

1. Складні прикметники, утворені від двох і більше слів, що перебувають у сурядному зв'язку (коли умовно між частинами слова можна поставити сполучник і: *постачально-збутовий, товарно-транспортний, митно-тарифний, целюлозно-паперовий, експертно-перевірювальний, південно-західний, механіко-математичний*).

2. Складні прикметники, утворені з двох або більше основ, що означають відтінки кольорів чи смаків (*кисло-солодкий, гіркувато-солоний, лимонно-жовтий, синювато-блакитний, сніжно-білий, але білосніжний, бо білий, як сніг*). Виняток: *жовтогарячий, червоногарячий*.

3. Складні іменники, утворені з двох і більше самостійно вживаних іменників, коли наступні слова уточнюють перше (*офіс-менеджер, кредит-овердрафт, фірма-розробник, кабель-шлейф, інженер-електрик, флеш-пам'ять, країна-імпортер, рахунок-специфікація, препарат-аналог, нетто-баланс, бізнес-процес, бізнес-леді, але бізнесмен*, бо це слово було запозичене в такому вигляді, а не утворене відповідно до правил українського правопису).

4. Складні одиниці виміру (*кілолюмпен-година, кілоелектрон-вольт, кілограм-молекула, мегават-година, фот-секунда, тонно-кілометр, метр-кельвін, людино-день*).

5. Складні слова, першим компонентом яких є арабські, римські цифри, грецькі, кириличні, латинські літери чи аббревіатури (*ВУВ-диск, VIP-перемикач, ІШ-сокет, ГР-формат, РК-кампанія, Т-подібний, 34-контактний, 8-бітний, 3-валентний, 5-процентний, у-промені*).

6. Слова, першою складовою частиною яких є іншомовні елементи *віце-, екс-, штаб-, міні-, міді-, максі-, прес-* (*екс-президент, штаб-квартира, прес-конференція, міні-АТС, міні-тест*, але *мінімаркет*, бо це слово було запозичене в такому вигляді, а не утворене відповідно до правил українського правопису).

При написанні складних слів з частками слід зважати на те, що в різних галузях науки використовуються іншомовні частки, що пишуться через дефіс, але у правописі не коментуються, наприклад, слова *де-юре, де-факто*.

Так, у хімічній галузі через дефіс пишуться слова з часткою *спін-, цис-* (*спін-дозволений, цис-формула, цис-сполука*). Через дефіс пишуться терміни з галузі економіки *форс-мажор, спін-оф, старт-ап*, а також слова з часткою *франко-* (*франко-автомобіль, франко-термінал, франко-комісія*).

Останнім часом набули поширення частки *веб-, топ-*, що також пишуться зі словами через дефіс (*веб-камера, веб-дизайн, веб-програміст, топ-менеджер, топ-тема*). У комп'ютерній термінології набуває поширення частки *хаб-, хост-* (*хаб-пристрій, хаб-розгалужувач, хост-центричний*).

Слова, що пишуться разом

1. Складні слова, утворені від підрядних словосполучень, тобто коли від одного слова до іншого можна поставити запитання (*експортоорієнтований, кредитоспроможний, внутрішньоекономічний, капіталовкладення, цілодобовий, низькопробний, вузькоспеціалізований, легкозаймистий, струмозапобіжник*).

2. Складноскорочені слова незалежно від способу скорочення і похідні від них (*банкомат, нацбанк, нацбанківський, спецсервіс, міськком, Мінпром, держресурс, торгпред*).

3. Складні слова з частками *напів-, полу-, спів-* (*напівфабрикат, напівпродукт, напівзатверділий, полудень, співавтор, співвласник, співучасник*).

4. Слова з більшістю іншомовних часток, наприклад: *анти-, бі-, екзо-, інфра-, ультра-, авіа-, авто-, аеро-, біо-, вело-, гідро-, екстра-, пери-, електро-, макро-, мега-, метео-, мікро-, мілі-, моно-, мото-, мульти-, нео-, радіо-, полі-, соціо-, стерео-, теле-, термо-, пан-, пост-, квазі-, псевдо-тощо* (*антиінфляційний, авіапасажир, термодеструкція, мегапроект, антисептик, макроекономіка, мікроклімат, контрагент, олігополія, біполярний, бірадикальний, біфункціональний*).

Спілкування як інструмент професійної діяльності Культура усного фахового спілкування.

Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія

Спеціальна термінологія і професіоналізми

Професіоналізми і номенклатурні назви

Термін - це слово або словосполучення, яке позначає поняття певної галузі знань чи діяльності людини. Кожна галузь науки, техніки, виробництва, мистецтва має свою термінологію. Виокремлюють такі основні групи термінологічної лексики:

Математичну (*ділене, дільник, косинус, логарифм, частка*)

Фізичну (*молекула, коливання, статика, індукція*)

Мовознавчу (*фонема, афікс, парадигма, синтаксис, метатеза*)

Літературознавчу (*лейтмотив, верлібр, хорей, сюжет, фабула, анапест*)

Філософську (*діалектика, гносеологія, абсолют, апріорі, інтенція*)

Фінансову (*банк, кредит, лізинг, своп, баланс*)

Хімічну (*кисень, іонізація, оксиди, хімічна реакція*)

Біологічну (*рецептор, клітика, гомеостаз, мезодерма*)

Музичну (*октава, квінтет, акорд, гармоніка*)

Спортивну (*ферзевий гамбіт, гросмейстер, аут, тайм, сет, раунд*)тощо.

Серед систем термінів кожної галузі вирізняють дві складові - термінологію і терміносистему.

Термінологія

1) розділ мовознавства, що вивчає терміни (у цьому значенні все частіше виберіть слово термінознавство);

2) сукупність термінів певної мови або певної галузі. Наприклад, можемо говорити про англійську, польську, російську, українську та іншу термінологію, а також про термінологію математичну, юридичну, хімічну, технічну тощо.

Терміносистеми або термінологічні системи – це галузеві термінології, сукупність термінів конкретних галузей.

Термінологія - це не хаотична сукупність слів, а організована на логічному й мовному рівні система спеціальних назв. Науку, що вивчає термінологію називають термінознавством.

Основні ознаки терміна:

- Системність: кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має термінологічне значення, а за межами своєї терміносистеми він може мати зовсім інше значення.

- Точність: термін повинен якнайповніше й найточніше передавати зміст поняття, яке він позначає, неточний термін може бути джерелом непорозуміння між фахівцями.

- Прагнення до однозначності в межах своєї терміносистеми: якщо великий слів загальноживаної мови багатозначні, то великий термінів -однозначні, це зумовлено їх призначенням, але повністю усунути багатозначність (найчастіше двозначність) не вдається.

- Наявність визначення: кожний науковий термін має дефініцію (означення), яка чітко окреслює, обмежує його значення.

- Нейтральність

- Відсутність емоційно-експресивного забарвлення

- Відсутність синонімів

- Інтернаціональний характер

- Стілість, відкритість і динамізм системи, що виявляються в процесах термінологізації, ре- і детермінологізації, поточному поповненню системи новими термінами

- Прозорість внутрішньої форми терміна, що покращує його сприйняття і в терміносистемі. Існують такі вимоги до використання термінів у діловому мовленні:

1) термін мусить бути стандартним, що його потрібно вживати лише в тій формі, яка зафіксована у словнику, напр.: *діловодство, справочинство*, а не *діловедення, справоведення*; *автобіографія*, а не *життєпис*; *меню*, а не *стравоспис* та ін.;

2) термін має вживатися з одним значенням, теж зафіксованим у словнику. наприклад, *циркуляр* - це лише директивний лист, а не будь-якого іншого типу;

3) якщо термін є багатозначним, автор документа має будувати текст так, щоб одразу було зрозуміло, яке значення терміна він має відповідно, напр.: *справа* - *особова справа, судова справа*.

Від 18 ст. активно вживається слово **номенклатура** (від лат. *nomenclatura* – перелік, список). Воно стало поширеним після того, як шведський ботанік К.Лінійний створив класифікацію рослин. Упродовж наступних століть це слово перетворилося у фактичний дублікат термінології. Але все ж потрібно чітко розмежовувати ці поняття. В основі терміна лежить загальне поняття, а в основі номенклатурної назви – одиничне.

Сьогодні під номенклатурними назвами розуміють:

1) сукупність номенів, тобто назв.

2) сукупність умовних символів, графічних позначок, що нерідко складаються з цифра та буква;

3) сукупність термінів без визначень;

4) сукупність міжнародних (греко-латинських) назв на позначення види та елементи в біології, хімії, медицині тощо. Номенклатурою є серійні назви машин, приладів, верстатів, продукції, щовипускається, назва рослин, звірів, найменування організацій, підприємств, географічних назв і т. ін.

Якщо проаналізувати термінологію, яка вживається фахівцями певної галузі в наукових текстах, усному професійному мовленні, уводиться в словники, то виявимо, що частина термінів використовується лише в цій галузі, а частина - і в інших. Це свідчить про те, що терміни неоднакові за ступенем спеціалізації їхнього значення.

Залежно від ступеня спеціалізації значення терміни можна поділити на три основні групи:

1. Загальнонаукові терміни - це терміни, які вживаються практично в усіх галузевих термінологіях, наприклад: *система, тенденція, закон, концепція, теорія, аналіз, синтез* і т. д. Такі терміни в межах певної термінології можуть конкретизувати своє значення, пор.: *валютна система, економічні закони, теорія економічного ризику*. До цієї категорії відносять і загальнотехнічну термінологію (*машина, пристрій, агрегат*).

2. Міжгалузеві терміни - це терміни, які використовуються в кількох споріднених або й віддалених галузях. Так, економічна наука має термінологію, спільну з іншими соціальними, природничими науками, наприклад: *амортизація, екологічні витрати, санація, технополіс, приватна власність*.

3. Вузькоспеціальні терміни - це терміни, характерні лише для певної галузі, наприклад: *лізинг, банківська гарантія*.

Безперечно, професійне спілкування неможливе без використання термінів. Проте в мовленні фахівців, крім термінів, широко побутують і інші спеціальні одиниці - професіоналізми та номенклатурні назви.

Номенклатура (від лат. *nomenclatura*- перелік, список імен) - сукупність назв конкретних об'єктів певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Їх потрібно відрізнити від термінів, що позначають абстраговані наукові поняття. Номенклатуру становлять іменники та словосполучення, які передають як систему назв об'єктів певної науки, так і сукупність назв одиничних об'єктів (наприклад, у географічній номенклатурі - *Чорне море, Шацькі озера, річка Десна*), видові назви (у ботанічній лексиці назви дерев: *дуб, смерека, ялина*). Існує номенклатура медична, мовознавча, хімічна, технічна, економічна (пор. Термін *валюта* і номенклатурні назви *долар, євро, крона, песо* і т. д.).

Професіоналізми— слова й мовленнєві звороти, характерні для мови людей певних професій. Оскільки професіоналізми вживають на позначення спеціальних понять лише у сфері тієї чи іншої професії, ремесла, промислу, вони не завжди відповідають нормам літературної мови. Професіоналізми виступають як неофіційні (а отже, експресивно забарвлені) синоніми до термінів. З-поміж професіоналізмів можна вирізнити науково-технічні, професійно-виробничі, просторічно-жаргонні. Вони доволі різноманітні щодо семантичних характеристик.

На відміну від термінів, професіоналізми не мають чіткого наукового визначення й не становлять цілісної системи. Якщо терміни – це, як правило, абстрактні поняття, то професіоналізми – конкретні, тому що детально диференціюють ті предмети, дії, якості, що безпосередньо пов'язані зі сферою діяльності відповідної професії, наприклад:

1. Слова та словосполучення, притаманні мові моряків: *кок – кухар; камбуз – кухня; кубрик – кімната відпочинку екіпажу; бак – носова частина корабля; чалитися – приставати до берега; ходити в море – плавати; компас, рапорт тощо.*

2. Професіоналізми працівників банківсько-фінансової, торговельної та подібних сфер: *зняти касу, підбити, прикинути баланс.*

3. Назви фігур вищого пілотажу в льотчиків: *штопор, бочка, піке та ін.*

4. Професіоналізми користувачів ПК: *мама – материнська плата, клава – клавіатура, скинути інформацію – переписати, вінт – вінчестер.*

5. Професіоналізми музикантів: *фанера – фонограма, ремікс – стара мелодія з новою обробкою, розкрутити (пісню, ім'я) – розрекламувати.*

Здебільшого професіоналізми застосовуються в усному неофіційному мовленні людей певного фаху. Виконуючи важливу номінативно-комунікативну функцію, вони точно називають деталь виробу, ланку технологічного процесу чи певне поняття й у такий спосіб сприяють кращому взаєморозумінню. У писемній мові професіоналізми вживаються у виданнях, призначених для фахівців (журналах, буклетах, інструкціях).

Професіоналізми можуть використовуватися в неофіційному професійному спілкуванні, проте вони є **ненормативними** в професійних документах, текстах, в офіційному усному мовленні.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Які види мовних норм вам відомі?
2. Розмежуйте поняття "термін", "термінологія", "термінознавство". Назвіть основні ознаки терміна.
3. Наведіть приклади термінів вашого майбутнього фаху, утворених різними способами.
4. У чому полягає різниця між термінами, професіоналізмами, номенклатурними назвами? Яке їх місце в професійному спілкуванні?

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Що таке стиль мови? Назвіть основні стилі сучасної української літературної мови;
2. Які головні ознаки офіційно-ділового стилю?
3. Поняття літературної мови. Норма літературної мови.

4. Культура мови і культура мовлення. Комунікативні ознаки культури мовлення.
5. Мова і професія. Професійна лексика. Терміни та їх місце у професійному мовленні.
6. Терміни у системі офіційно-ділового та наукового стилів.
7. Номенклатурні назви та їх використання у професійному мовленні.

Перевірте свої знання за тестами

1. Носіями наукової, управлінської інформації є:
  - а) художні твори;
  - б) документи;
  - в) наукові праці.

2. За генеалогічною класифікацією українська мова належить до:
  - а) угро-фінської сім'ї, слов'янської групи, південнослов'янської підгрупи;
  - б) тюркської сім'ї, слов'янської групи, західнослов'янської підгрупи;
  - в) індоєвропейської сім'ї, слов'янської групи, східнослов'янської підгрупи

3. Національна мова - це:
  - а) сукупність усіх територіальних діалектів, соціальні жаргони, національний фольклор і літературна мова як вища форма національної мови, що об'єднує народ (або народи) у націю;
  - б) державна мова, офіційна мова, мова національних меншин, мова національностей;
  - в) регіональні мови, нетериторіальні мови, літературна мова, національний фольклор.

4. Усна форма мовлення:
  - а) вторинна за походженням і сприймається тільки на слух;

- б) первинна за походженням, яка матеріалізується у звуках, жестах. Міміці, паузах, інтонації і сприймається в основному на слух;
- в) первинна за походженням, яка матеріалізується у жестах, міміці і сприймається зором.

5. Писемна форма мовлення:

- а) вторинна за походженням, яка матеріалізується у буквах, розділових знаках і сприймається на слух;
- б) вторинна за походженням, основною одиницею якої є текст, що матеріалізується у буквах, розділових знаках і сприймається зором;
- в) первинна за походженням, яка матеріалізується у буквах і розділових знаках і сприймається зором.

6. Метою мовця у межах наукового стилю є:

- а) встановлення психологічного контакту із співрозмовником;
- б) об'єктивний, зрозумілий, доказовий, точний і неупереджений виклад інформації;
- в) формування загальнолюдських і національно свідомих естетичних, культурних і психологічних смаків окремої людини і нації у цілому.

7. Головною метою ділового спілкування є:

- а) спонукання до активної дії і до прийняття рішень;
- б) досягнення максимально позитивного результату при мінімальних мовних засобах;
- в) суб'єктивний і емоційний виклад інформації.

8. Основними вимогами до документів є:

- а) повноважність і достовірність;

- б) повноважність, достовірність, несуперечливість щодо діючого законодавства, бездоганність щодо форми, відредагованість;
- в) несуперечливість щодо законодавства і відредагованість.

9. Найповніше визначення документа:

- а) діловий папір, що посвідчує певний юридичний факт, підтверджує право на що-небудь, служить доказом чого-небудь;
- б) повчальний приклад, спосіб ведення;
- в) засіб закріплення різними способами на спеціальному матеріалі інформації про факти, події, явища об'єктивної дійсності і розумову діяльність людини;
- г) письмовий твір, грамота, рисунок і т. ін. як свідчення про щось історичне, важливе.

10. Справжні (істинні) документи - це:

- а) документи, зміст яких чи їх оформлення не відповідають дійсності;
- б) документи, які створюються установами, організаціями, підприємствами та службовими особами, що їх представляють. Службові документи потрібно оформляти за певним зразком;
- в) створені за всіма правилами.

Вимоги до виконання контрольної роботи з курсу “Українська мова за професійним спрямуванням”

Згідно з навчальним планом виконання контрольної роботи та тестові завдання в кінці семестру передбачають отримання заліку.

Мета цієї роботи – закріпити знання здобувачів з даного курсу, перевірити вміння використання ними та дотримання норм сучасної української мови в професійному спілкуванні, складання та оформлення професійних документів.

У контрольній роботі передбачені завдання, які визначають рівень теоретичних знань та практичних умінь, а саме:

- складання і оформлення професійних текстів і документів;
- володіння лексичними нормами сучасної української мови в професійному спілкуванні; дотримання морфологічних та синтаксичних норм сучасної української літературної мови в професійному спілкуванні;
- використання в текстах термінів, професіоналізмів та фразеологізмів майбутнього фаху;
- здійснення аналізу та корегування текстів відповідно норм української літературної мови;
- відтворювання та створювання наукових фахових текстів, різноманітної професійної документації;
- перекладати тексти українською мовою;
- вміння користуватися загальномовними та спеціальними словниками.

Контрольна робота дозволяє перевірити засвоєні студентами знання з дисципліни. Вона має засвідчити вміння студента самостійно вивчати теоретичні питання, аналізувати фактичний матеріал з теми, робити правильні узагальнення та висновки, а також викладати свої думки на письмі.

Під час виконання КР слід використовувати рекомендовану літературу з дисципліни, методичні вказівки, словники та тексти лекцій. Якщо мова йтиме про документ, слід мати зразок документа.

Робота має складатися з:

- титульної сторінки;
- самої роботи;
- використаної літератури.

Робота повинна надійти в навчальний заклад за два тижні до початку сесії. Якщо контрольна робота не зарахована, студент отримує її із зауваженням викладача, виконує всі завдання знову і пред'являє на рецензію.

До заліку студенти допускаються після зарахування контрольної роботи.

Приклад оформлення змісту:

1. Робота з текстом.
2. Оформлення документа АВТОБІОГРАФІЯ.
3. Редагування речень.
4. Список використаної літератури.

Оформлення сторінок контрольної роботи та список літератури виконуються за державними стандартами.

ЗАВДАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ 3 семестр

Завдання1. Перекладіть українською мовою, поставивши наголоси в обох варіантах. З трьома на вибір складіть речення:

удостоверитъ подпись —

принимать меры —

при участии ведущих финансистов —

разногласия по основным вопросам —

соответственно правилам —

следующим образом —

ставим вас в известность —

по заказу предпринимателя —

в качестве справочника —

излагать письменно все претензии —

иметь основание для

жесткие условия для конкуренции

агент по снабжению

банковский перевод

безналичный расчет

поехать в командировку —
 вовлечь в работу —
 согласно приказу —
 принимать во внимание —
 на протяжении года —
 предлагаем в счет взаимных поставок. - .
 составили договор о сотрудничестве —
 меры по борьбе с инфляцией —
 по вопросам торговли —
 по указанию директора шахты —
 заплатить по счету —
 каждый год заказываем —
 в ответ на ваш запрос —
 по собственному желанию уволился -

ЗАВДАННЯ 2. Від поданих іменників утворіть прикметники за допомогою суфікса -ськ(ий), враховуючи зміни приголосних при словотворенні.

Бучач, Грянчиха, Острог, Хмельницьк, Прилуки, таджик, Лодзь, Овруч, Збуж, Мекка, Умань, Ясси, Лейпциг, Лепетиха, казах, Суми, Дамаск, Кобеляки, Залісся, Париж, Черемош, Дрогобич, Прага, Воронеж, Золотухи, Волинь, Черкаси, Козелець, Бахмач, Гринчук, Миколаїв, Золотоноша, Гамбург, Кременчук, Кривий Ріг, Полісся, латиш, Губин, Волинь, Случ, Іртиш, Чехія, Галич.

ЗАВДАННЯ 3. Прочитайте текст, правильно вживаючи *у — в, і — й* і підкреслюючи їх.

Наші предки

Ми (у, в)країнці. А нашими предками були слов'яни. Жили вони спочатку (у, в) лісах, полювали на звірів, ловили (у, в) озерах рибу. Потім стали розводити худобу, вирощували хліб. Навчилися (у, в)сяких ремесел. Слов'яни

вірили (у, в) багатьох богів. Вірили наші предки, що існують нечисті сили: лісовики, домовики, русалки. Слов'яни ділилися на окремі племена. Біля Києва жили поляни, а далі назад — древляни. Кожне плем'я мало свої землі (і, й) свого князя. Пізніше слов'янські племена згуртувались навколо Києва (і, й) утворили свою державу — Київську Русь. *(За М. Грушевським)*

ЗАВДАННЯ 4. Знайдіть неправильно записані слова і виправте помилки

Суперобкладинка, міні-маркет.

Людино-день, суспільно-корисний.

Стоп-кран, військово-спортивний.

Молочно-білий, всесвітньо відомий.

Діаметрально протилежний, водноспортивний.

Трудодень, жовтогарячий.

Вольт-ампер, лісо-меліоративний.

М'ясо-консервний, високоповажний.

ЗАВДАННЯ 5. З якими із запропонованих прикметників сполучаються іменники *відносини, взаємини, стосунки, ставлення, відношення*? Утворіть словосполучення

Виробничі, доброзичливі, господарські, грошові, промислові, товарні, соціально-економічні, суспільно-політичні, кредитні, майнові, естетичні, синтаксичні, математичні, процентні, торгові, родинні, міжнародні.

Рекомендована література

1. Глушик С.В., Дияк О.В., Шевчук С.В. Сучасні ділові папери: Навчальний посібник. -К.: ЛТД, 2013. 416 с.
2. Глушик С.В., Дияк О.В., Шевчук С.В. Сучасні ділові папери : навчальний посібник. Київ : Ранок, 2015. 544 с.
3. Гриценко Т.Б. Українська мова за професійним спрямуванням: навч. посібник Київ : Центр учбової літератури, 2019. 624 с.
4. Караман С.О., Караман О.В., Плющ М.Я. Сучасна українська літературна мова: Навчальний посібник. - , ЛТД, 2011. 559с.
5. Корж А. Українська мова професійного спрямування : навч. посібник. Київ : КНТ, ЦУЛ, 2012. 296 с.
6. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування. Київ : Каравела, 2005. 257 с.
7. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням: Підручник. – 2-ге вид., виправлене і доповнене. –К., «Алерта», 2011 – 696 с.
8. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення : навч. посіб. Вид. 9-те, випр. і допов. Київ : Алерта, 2018. 301 с.
8. Пономарів О. Д. Українське слово для всіх і для кожного : Либідь, 2013. 360 с.
10. Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки. -К.: Наукова думка, 1994.
11. Український правопис. Київ : Наукова думка, 2019. 391 с.
12. Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
13. <https://document.vobu.ua/doc/6310>
14. <https://www.kadrovik.ua/content/zapysky-poyasnyvalni-dopovidni-sluzhbovi-u-yakyh-vypadkah-vykorystovuyutsya>

Навчальне видання

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до самостійної роботи з дисципліни
«УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»
(для здобувачів вищої освіти заочного відділення спеціальностей 071 Облік
і оподаткування, 072 Фінанси, банківська справа) 3 семестр / Укладачі
Пустоварова О.О., Карловас О.А. - Київ: Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2024. - 44с. 3
семестр

Редактор   О.О. Пустоварова

Підписано до друку _____.
Формат 60x84^{1/16}. Папір типограф. Гарнітура Times.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. №. _____. Обл.- вид. арк. _____.
Тираж ____ екз. Вид. № _____. Замов. № _____. Ціна договірна.

Видавництво
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

Юридична дреса видавництва: вул. Іоанна Павла II, 17,
Телефон: +380502180478

E-mail: izdat@snu.edu.ua